

УДК 378.147:811.111

О. В. Осадча
Е. В. Осадчая
O. V. Osadcha

*Дніпропетровський національний університет імені Олеся Гончара
Днепропетровский национальный университет имени Олеся Гончара
Oles Honchar Dnipropetrovsk National University*

**МІЖКУЛЬТУРНА КОМУНІКАЦІЯ ЯК СКЛАДОВА ЗМІСТУ НАВЧАННЯ
ІНОЗЕМНОЇ МОВИ**
**МЕЖКУЛЬТУРНАЯ КОММУНИКАЦИЯ КАК СОСТАВЛЯЮЩАЯ
СОДЕРЖАНИЯ ОБУЧЕНИЯ ИНОСТРАННОМУ ЯЗЫКУ**
**INTERCULTURAL COMMUNICATION AS A CONSTITUENT
OF THE ENGLISH TEACHING CONTENT**

Розглянуто питання міжкультурної комунікації як важливого компонента змісту навчання іноземної мови у вищому навчальному закладі в умовах глобалізації суспільства. Здійснено аналіз сучасних досліджень, деяких аспектів міжкультурної комунікації. Виділено афективний, когнітивний та стратегічний компоненти міжкультурної комунікації та визначено роль емпатії та толерантності у забезпеченні діалогу взаєморозуміння. Проаналізовані протиріччя між орієнтацією вищої освіти на міжнародні стандарти та організацією процесу навчання іноземних мов. Робота над усуненням цих протиріч зумовлює актуальність даного дослідження. Простежено зв'язок між мовою і культурою та потенціал процесу вивчення іноземної мови для вирішення задач формування у студентів досвіду міжкультурної комунікації. Досягнення комунікативної компетенції неможливе без оволодіння певним обсягом культурної інформації. Виділено складові, які необхідно враховувати у процесі формування міжкультурної компетенції: лінгвістичну, прагматичну, естетичну, етичну та елітну. Наведено характеристику сфер спілкування іноземними мовами, що мають практичне значення для визначення змісту навчання та професійної підготовки фахівця. Визначено форми роботи, які можуть бути ефективними для формування міжкультурної компетенції студента.

Ключові слова: міжкультурна комунікація, компоненти міжкультурної комунікації, сфери спілкування, навчальні комунікативні ситуації.

Рассмотрены вопросы межкультурной коммуникации как важного компонента содержания обучения иностранному языку в высшем учебном заведении в условиях глобализации общества. Сделан анализ современных научных достижений по некоторым аспектам межкультурной коммуникации. Выделены аффективный, когнитивный и стратегический компоненты межкультурной коммуникации, определена роль эмпатии и толерантности в обеспечении диалога взаимопонимания. Проанализированы противоречия между ориентацией высшего образования на международные стандарты и организацией процесса обучения иностранным языкам. Работа по устранению этих противоречий обуславливает актуальность данного исследования. Прослежена связь между языком и культурой, потенциал изучения иностранного языка для решения задач формирования у студентов опыта межкультурной коммуникации. Достижение коммуникативной компетенции невозможно без овладения определенным объемом культурной информации. Выделены составляющие, которые необходимо учитывать в процессе формирования межкультурной компетенции: лингвистическая, прагматическая, эстетическая, этическая и элитная. Дана харак-

теристика сфер общения, которые имеют практическое значение для определения содержания обучения. Определены формы работы, которые могут быть эффективными для формирования межкультурной компетенции студента.

Ключевые слова: межкультурная коммуникация, компоненты межкультурной коммуникации, сферы общения, учебные коммуникативные ситуации

The article deals with the problems of intercultural communication as an important component of English teaching content in the situation of society globalization. The analysis of modern research into some aspects of intercultural communication has been done. Affective, cognitive and strategic components of intercultural communication have been identified. The role of empathy and tolerance in successful dialogue of mutual understanding has been emphasized. There have been analyzed the contradictions between the orientation of higher education to the international standards and the way the academic process is organized. The work aimed at eliminating these contradictions determines the topicality of this research. The connection between language and culture has been traced. The potential of foreign language studying process for forming students' experience of intercultural communication has been described. Forming communicative competence is impossible without acquiring certain amount of cultural information. The linguistic, pragmatic, esthetic, ethic and elite constituents of intercultural communication have been defined. The spheres of communication that have practical importance have been characterized.

Keywords: intercultural communication, components of intercultural communication, spheres of communication, educational communicative situations.

Сучасний світ швидко змінюється та стає все більш багатокультурним. Підготовка сучасного фахівця повинна забезпечувати не тільки високий рівень володіння іноземною мовою, але й можливість сприймати та розуміти факти іншої культури, будувати взаєморозуміння у процесі спілкування. Тому формування у студентів досвіду міжкультурної комунікації набуває великого значення. Перед викладачем стоять задачі навчити студента «орієнтуватися у феноменах іншого способу життя, іншої свідомості та ієрархії цінностей, мати об'єктивний погляд на речі, порівнювати явища іншої культури з власним світоглядом і культурним досвідом [2, с. 102]. Існує декілька назв та підходів викладання іноземних мов, в основі яких лежить поняття «культура»: «крос-культурний» (*cross-cultural*), «міжкультурний» (*intercultural*), «транскультурний» (*transcultural*) та «мультикультурний» (*multicultural*).

Міжкультурна комунікація розглядається як академічна дисципліна з 1954 року. Цей термін було запропоновано у роботі Е. Хола і Д. Трагера „Culture as Communication». Ідеї міжкультурної комунікації набули свого розвитку у роботі Е. Хола „The Silent Language» (1959 р.) [3, с. 8]. Поняття культури є складним та багатоплановим. Деякі дослідники порівнювали її з айсбергом (Хофстеде), інші – з цибулиною, де за одним шаром відкривається інший, який треба знімати. Обидві метафори свідчать про складний та дещо нескінчений процес пізнання культури.

В основі вивчення проблеми міжкультурної комунікації лежать філософські ідеї діалогу культур (М.М. Бахтін, В.С. Біблер), теорії діяльності та спілкування (Л.С. Виготський, С.Л. Рубінштейн), теорії про зв'язок мови і культури (Є.М. Верещагін, В.В. Сафонова), теорія міжкультурної комунікації (С.Г. Тер-Мінасова). Багато дослідників зверталися до різних аспектів міжкультурної компетентності: соціокультурна компетентність (О. Бирюк, С. Шукліна), комунікативна компетентність (С. Зенкевич, Ю. Пассов), професійна компетентність (Л. Зеленська, Л. Карпова). В Україні останнім часом різні аспекти проблеми міжкультурної кому-

нікації розроблялися у працях В. Андрущенко, О. Гриценко, І. Дзюби, Г. Касьянова, П. Скрипки.

Мета статті – визначити роль міжкультурної комунікації у змісті навчання іноземної мови, показати зв'язок між мовою та культурою та проаналізувати потенціал вивчення іноземної мови для розвитку міжкультурної компетенції.

Під час аналізу теорії та практики навчання іноземного спілкування у вищому навчальному закладі можна спостерігати протиріччя між орієнтацією вищої освіти на міжнародні стандарти і недостатньою кількістю годин, які відводяться на вивчення іноземних мов; між необхідністю формувати міжкультурну компетенцію та недостатньою розробкою методичних матеріалів, методик та технологій, спрямованих на вирішення цієї задачі; між потенціалом роботи у малих групах та відсутністю відповідних методик, що забезпечують цей процес [7]. Ці протиріччя зумовлюють **актуальність** подальших пошуків інноваційних методів та розробки методичних матеріалів, спрямованих на вирішення задач формування міжкультурної компетенції. Мовленнєва підготовка у системі вищої освіти повинна забезпечувати розвиток у студентів здібностей, що дозволяють застосовувати іноземну мову як інструмент спілкування в усьому світі. Такі здібності можуть розвиватися лише на основі інтеграції комунікативного, соціокультурного та міжкультурного розвитку студентів засобами іноземної мови. Підхід, у якому мова засвоюється через культуру, а культура – через мову, вважається найбільш результативним. Прикладом того, що культура і мова тісно пов'язані між собою, може служити той факт, що штучна мова Есперанто, хоча і було технічно бездоганною та мала логічну структуру, виявилася нежиттєздатною, бо не була пов'язана з культурою. Рідна культура впливає на засвоєння іноземної мови, як і рідна мова. Визначення спільних та відмінних рис рідної та іноземної мов сприяє вивченню іноземної мови та культури. З цієї позиції доцільно зазначити деякі культурні розбіжності, характерні для різних країн:

1. Когнітивні методи. У деяких культурах інформація збирається через інтенсивні дослідження, у бібліотеках або в інтернеті. Такі культури цінують факти, дані, що можна документувати та вимірювати. Інші культури здобувають інформацію через старших членів суспільства, природу та знаки. Така інформація передається усно.

2. Шляхи вирішення проблем. Маючи схожі проблеми, різні культури приймають різні рішення, які базуються на їх власних цінностях та вірі. Прикладом цього може бути таке питання: «Якщо ви у човні з мамою, жінкою та дитиною, і човен починає тонути, кого ви будете рятувати?» Згідно з дослідженням, 60 % американців будуть рятувати дружину («вона партнер на усе життя»), а 40 % – дітей («діти – наше майбутнє»). В культурах Азії близько 100 % відповіли, що рятувати будуть матір «вона дала життя, не можна замінити матір».

3. Способи невербального спілкування. У деяких культурах немає традиції дивитися прямо в очі вчителю, бо це означає відсутність поваги. Студенти з Кореї рідко посміхаються, бо це означає несерйозність. Коли викладач це розуміє, він зможе правильно інтерпретувати емоційний та когнітивний стан студента.

4. Способи навчання. Різні культури навчаються по-різному. В США студенти часто працюють у групах, роблячи спільну справу, навчаються один в одного. Заняття мають студент-центрований (student-centered) характер. У деяких інших культурах переважає вчитель-центрований (teacher-centered) підхід. Студенти на-

вїть не ставлять питань, щоб не зашкодити авторитету вчителя. Вони запом'ятовують інформацію, знання якої перевіряється у письмових тестах [11].

Усі ці приклади свідчать про виняткову важливість знань міжкультурних розбіжностей для організації навчального процесу та успішного спілкування.

У Загальноєвропейських рекомендаціях, на які орієнтована галузь мовної освіти України, було виділено такі сфери спілкування іноземними мовами:

– особиста, яка охоплює життя суб'єкта, індивідуальні соціальні види діяльності;

– освітня, яка пов'язана з навчальним процесом, в якому суб'єкт бере участь;

– публічна, в якій суб'єкт залучається до соціальних видів взаємодії;

– професійна, де суб'єкт виконує свої посадові чи професійні обов'язки [5, с. 45].

Особиста сфера характеризується неофіційними комунікативними стосунками між партнерами зі спілкування. Освітня сфера пов'язана з основною діяльністю студента, навчанням та передбачає безліч спільних тем для обговорення, підготовку доповідей на наукові конференції. Публічна сфера передбачає усне та письмове спілкування з офіційними представниками. Професійна сфера охоплює виконання фахівцем своїх професійних обов'язків, підготовку необхідних документів.

Дослідники у сфері міжкультурної комунікації виділяють її такі компоненти: афективний, когнітивний та стратегічний. В основі афективного компонента лежать толерантність та емпатія. Толерантність забезпечує діалог, взаєморозуміння та прийняття іншої культури. Емпатія передбачає здатність перевтілення в іншу людину з метою розуміння її думок та вчинків. В основі когнітивного компонента лежать знання про рідну культуру та культуру країни, мова якої вивчається. Стратегічний компонент містить вербальні, навчальні та дослідницькі стратегії студента.

Студенти, які вивчають іноземну мову, мають широкі можливості вивчати і культуру інших країн. С. Тер-Мінасова вважає, що «мова – це дзеркало культури, у ньому відбиваються не тільки реальний світ, що оточує людину, не тільки реальні умови її життя, але й суспільна самосвідомість народу, його ментальність, національний характер, спосіб життя, традиції, звичаї, мораль, система цінностей, світовідчуття, бачення світу» [9].

Розвиток успішної міжкультурної комунікативності потребує багато соціалізації, щоб студент міг створити когнітивні та семантичні зв'язки, схожі з тими, які створив би носій мови. Виділяють два види мотивації вивчення іноземної мови: інтегративну (вивчити мову та стати частиною культурної спільноти) та інструментальну (вивчити мови та отримати роботу чи підвищення на роботі). Дослідження показали, що ті, що мали інтегративну мотивацію, досягали більших результатів, ніж ті, у кого була інструментальна мотивація [11, с. 2].

Н. Резник вважає, що «людина сприймає цей світ, навчається розуміти явища навколишньої дійсності через модель, створену за допомогою рідної мови. Вивчення іноземних мов розширює цю модель за рахунок нового. Кожна засвоєна іноземна мова розширює культурні знання людини, даючи їй можливість ставати повноправним членом полікультурного суспільства» [8, с. 176].

У процесі формування міжкультурної компетенції слід враховувати такі складові: лінгвістичну (вивчення лексичних одиниць, ідіом); прагматичну (мо-

делювання поведінки залежно від конкретної ситуації); естетичну (уявлення про позитивне та негативне в іншій культурі); етичну (знайомство з культурними цінностями та нормами моралі); елітну (вивчення культури, історії, літератури) [6, с. 173]. У процесі вивчення іноземної мови майбутні фахівці набувають необхідні фонові знання. Вони сприяють кращому розумінню мислення носіїв мови. До фонових знань належать реалії (безеквівалентні лексичні одиниці, аббревіатури, назви подій культурного життя, імена видатних осіб) та фонові лексика (фразеологізми, афоризми та формули мовленнєвого етикету). Наявність фонових знань може свідчити про сформованість комунікативності.

Формування міжкультурної компетенції – це цілісна система, в якій поєднано принципи навчання (діалог культур, культурознавча обумовленість навчання), форми і методи навчання (проблемно-пошукові, дискусійні, дослідницькі, творчі), форми занять (лекції, групові дискусії, рольові ігри) та засоби навчання (основні – автентичні художні тексти; додаткові – відеофільми, таблиці, ілюстрації). На занятті з іноземної мови, що має міжкультурну спрямованість, доцільно використовувати таку форму організації навчального процесу, як кооперативне навчання (cooperative learning). Ця ідея народилася і набула розвитку у США у другій половині ХХ століття у зв'язку з поширенням тенденції полікультурної освіти. О. Гаганова підкреслює, що «ключовими моментами кооперативного навчання є позитивна взаємозалежність та індивідуальна відповідальність. При цьому потрібно дотримуватися двох умов: спільні завдання, які мотивують виникнення взаємодопомоги, та усвідомлення членами групи того, що успіх кожного залежить від успіху групи» [1, с. 96]. Видами кооперативного навчання є командно-ігровий турнір (Team Games Tournament), групове дослідження (Group Investigation) та колективне читання (Cooperative Integrated Reading).

Формування міжкультурної компетенції може здійснюватися за допомогою ситуативного моделювання міжкультурних ситуацій, де студенти використовують необхідні елементи міжкультурної комунікації. Методисти поділяють навчальні комунікативні ситуації (НКС) на стандартні та нестандартні. Перші розробляються з метою підготувати студентів до задоволення життєвих потреб у стандартних та передбачуваних ситуаціях, другі – до непередбачуваних, коли «доводиться здійснювати непередбачені мовленнєві дії, вирішуючи певні проблеми з представниками англійської культури» [4, с. 8–11]. Такі ситуації можуть бути пов'язані з різними сферами діяльності студентів. Робота над ними може проводитися у різних режимах (студент – студент, викладач – студент, викладач – група).

Спираючись на сучасні дослідження у сфері міжнародної комунікації, можна зробити висновок, що вивчення іноземної мови дає широкі можливості для вирішення задач формування у студентів досвіду міжкультурної комунікації. По-перше, вона є джерелом інформації про іншу культуру; по-друге, у процесі вивчення іноземних мов відбувається національна самоідентифікація людини, а також усвідомлення впливу іншої культури; по-третє, усвідомлення культурних відмінностей у побуті, системі соціальних норм і цінностей [6]. Пошук нових методів та підходів, розробка методичних матеріалів, створення навчальних ситуацій може сприяти підвищенню ефективності процесу формування міжкультурної компетенції у студентів.

Бібліографічні посилання

1. **Гаганова О.К.** Поликультурное образование в системе общего школьного образования США / О.К. Гаганова. – М., 2003. – 149 с.
2. **Гринкевич Т.** Personality in multicultural society / Т. Гринкевич // Иноземні мови в навчальних закладах. – 2006. – № 2. – С. 102–105.
3. **Грушевицкая Т.Г.** Основы межкультурной коммуникации : учебник для вузов / Т.Г. Грушевицкая. – М. : ЮНИТИ-ДАНА, 2002. – 352 с.
4. **Гордєєва А.Й.** Як створювати ситуації міжкультурного спілкування на уроці англійської мови / А.Й. Гордєєва // Иноземні мови. – 2008. – № 2. – С. 8–11.
5. **Загальноєвропейські Рекомендації з мовної освіти і вивчення, викладання, оцінювання** / наук. ред. укр. видання д-р пед. наук, проф. С. Ю. Ніколаєва. – К. : Ленвіт, 2003. – 273 с.
6. **Колбіна Т.В.** Формування у студентів досвіду міжкультурної комунікації / Т.В. Колбіна. – Х. : ІНЖЕК, 2012. – 167 с.
7. **Плеханова М.В.** Качественный аспект групповой работы в обучении межкультурному иноязычному общению / М.В. Плеханова // Фундаментальные исследования. – М., 2005. – № 1.
8. **Резник Н.В.** Основные параметры обучения межкультурной коммуникации в процессе изучения иностранного языка / Н.В. Резник // Вісник Луганського нац. пед. ун-ту ім. Т. Шевченка. – 2006. – № 8. – С. 172–176.
9. **Тер-Минасова С.Г.** Язык и межкультурная коммуникация / С.Г. Тер-Минасова. – М. : Слово / Slovo, 2000. – 260 с.
10. **Hofstede G. S.** Culture consequences: comparing values, behaviors, institutions and organizations across countries / G. S. Hofstede. – Thousand Oaks : Sage publications, 2001. – 216 p.
11. **Valdes J.M.** Culture bound: bridging the cultural gaps in English teaching / J.M. Valdes. – Cambridge University Press, 2001.

Надійшла до редколегії 04.11.2015